

Multisensoriální přístup v kontextu úpravy prostředí

Eva Urbanovská¹

Adéla Hanáková²

Miloň Potměšil³

Kateřina Kroupová⁴

Ingrid Navrátilová⁵

Jana Zvědělíková⁶

¹ Ústav speciálněpedagogických studií, PdF UP, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc; e.urbanovska@upol.cz

² Ústav speciálněpedagogických studií, PdF UP, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc; adela.hanakova@upol.cz

³ Ústav speciálněpedagogických studií, PdF UP, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc; milon.potmesil@upol.cz

⁴ Ústav speciálněpedagogických studií, PdF UP, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc; katerina.kroupova@upol.cz

⁵ Ústav speciálněpedagogických studií, PdF UP, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc; ingrid.navratilova01@upol.cz

⁶ Ústav speciálněpedagogických studií, PdF UP, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc; jana.zvedelikova01@upol.cz

Grant: IGA_PdF_2020_007.

Název grantu: Úprava prostředí pro osoby se zdravotním postižením

Oborové zaměření: AM - Pedagogika a školství

© GRANT Journal, MAGNANIMITAS Assn.

Abstrakt Úprava prostředí se stává stále více diskutovanou oblastí, týkající se nejen osob se zdravotním postižením, ale například i stále početnější skupiny seniorů. Také při bližším zaměření na skupinu osob se zdravotním postižením existuje řada podnětů k zamyšlení. Důležité je uvědomění si skutečnosti, že každý druh, stupeň a důsledky zdravotního postižení přináší jiné potřeby a požadavky na úpravu prostředí. V rámci příspěvku se újěji zaměříme na prostředí multismyslových místností (snoezelenu). Naše úvaha nebude směřována na toto prostředí pouze z hlediska odstranění bariér, ale pojetí snoezelenu jako vstřícného prostředí, ve kterém se lidé cítí dobře, bezpečně a snadno se v něm orientují.

Klíčová slova Multismyslové prostředí, snoezelen, úprava prostředí, osoba se zdravotním postižením, bezpečí

1. POJETÍ MULTISMYSLOVÉHO PROSTŘEDÍ SNOEZELEN

Jednou z prvních asociací, která se objeví při vyslovení slova snoezelen jsou pravděpodobně světla, bubliny a kouzla. Jak ale podotýká Bodečková (2020), kouzlo snoezelenu je ve smyslovém zážitku, radosti, odpočinku i poznání. Tyto okamžiky můžeme prožít také v lese, u táborového ohně, na rozkvetlé louce. Proto mají v praxi své nezastupitelné a důležité místo venkovní multismyslová prostředí, která nesou přidanou hodnotu přírodního prostředí a materiálů. My se však v našem příspěvku zaměříme na snoezelen ve vnitřních prostorách, jeho pojetí, význam a přípravu vzhledem k individualitě každého návštěvníka.

Princip smyslové stimulace a relaxace je obsažen už v samotném názvu snoezelen. Jedná se o složeninu dvou holandských slov: snuffelen (cítit, čichat) a doezelen (dřít, pospávat). V Americe a v Austrálii je užívaný pojem Multisensory Environment (multismyslové prostředí), zkráceně MSE. V dnešní době se zkratka MSE objevuje jako přípona k termínu snoezelen a to s cílem

sjednotit pojetí konceptu a prohloubit mezinárodní spolupráci (Filatová, 2014).

International Snoezelen Association (ISNA), definuje snoezelen jako „prostředí, které vytváří pocity pohody, uvolnění, zklidnění, ale také aktivizuje, stimuluje a probouzí zájem, řídí a klasifikuje podněty, vyvolává vzpomínky, organizuje komplexní rozvoj, snižuje pocity strachu a úzkosti, vyvolává pocity jistoty a bezpečí, podporuje socializaci a rozvoj vztahů, přináší radost.“ (in Filatová, Janků 2010, str. 18). Tato pozitiva může prostředí snoezelenu přinést, pokud sensorická stimulace bude optimální a její intenzita a poměr bude v souladu s individuálními potřebami návštěvníka. Tak podle Koka, Petera a Choufoura (2000) poskytneme prostředí nestresující a rozvíjející. V roce 2012 byl na fóru v Alabamě zástupci ISNA-MSE zdůrazněn význam vzájemného a citlivého vztahu mezi klientem, zkušenou doprovázející osobou a kontrolovaným prostředníkem (Filatová, 2014). Jednalo se podle našeho názoru o velmi významný okamžik, neboť byl zdůrazněn princip snoezelenu nejen jako kouzelné světélkující místnosti, ale jako prostředí, jehož přístupnost, bezpečnost a přínos je založen na mezilidské interakci a komunikaci. V témže vyjádření byla podpořena myšlenka využití snoezelenu jako volnočasové aktivity, terapie či podpory edukační aktivity. Přes řadu definic, vymezení a přiblížení prostředí snoezelen podotýkají Hulsegge a Verheul (1987), že k opravdovému, ucelenému a niternému pochopení podstaty a principu snoezelenu dojdeme až skrze osobní prožitek a zkušenost.

První hypotézy o pozitivním vlivu multismyslového prostředí, a tedy náznaky principu snoezelen konceptu, můžeme sledovat již od 60. let 20. století, kdy se objevují první Sensory cafeteria (Kavárny smyslů). V nich se dvojice psychologů Cleland a Clark (1966) zaměřovala na zlepšení komunikačních schopností a pozitivní vliv na chování u osob s mentálním postižením. Dle Mertense (2003) tak prostřednictvím multismyslové stimulace docházelo k rozvoji osobnosti klientů s mentálním postižením. O desetiletí později navázali na myšlenku Sensory cafeteria holandských psychoterapeutů

Ad Verheul a Jan Hulsegge. Smysl daného prostředí viděli v možnosti nalezení komunikační cesty, mostu mezi intaktní populací a osobami s těžkým kombinovaným postižením a zároveň podporu klienta v rámci volnočasových aktivit (Janků, 2010; Hulsegge, Verheul, 1987). Na počátku stála myšlenka vytržení ze stereotypu a šedivé pravidelnosti a jednotvárnosti života klientů v ústavní péči prostřednictvím silného, překvapivého a nečekaného zážitku. Předpokladem bylo získání pozornosti klienta a zvýšení jeho aktivity. Známy je první experiment Verheula a Hulsegge, při kterém vyvezli pasivního klienta na chladivý večerní vzduch a sledovali jeho reakci. Zaznamenali radost a smích, upoutání pozorností, tedy přesně ty požadované změny, kterých chtěli dosáhnout. Následoval vznik speciální místnosti, ukrývající kouzla a překvapení, která stála v kontrastu od běžného známého prostředí. Nevšednost a možnost smyslové stimulace tak díky silnému prožitku otevřela cestu k navázání kontaktu a komunikace s klienty s těžkým kombinovaným postižením (Fajmonová, Chovancová, 2008; Filatová, 2014). V Hartenbergu, na místě vzniku první snoezelen místnosti, postupně vzniká celý komplex – Centrum Snoezelen De Hartenberg, fungující dodnes (Janků 2010; Hulsegge a Verheul 1987).

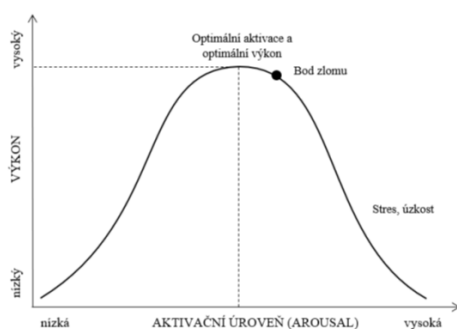
Ačkoli první snoezelen prostředí slavilo úspěch, přiznávají jeho autoři opomenutí teoretických východisek a hlubší promyšlenost celé koncepce. Práce ve snoezelenu byla spíše intuitivní a odvíjela se čistě od libosti a nelibosti klientů. Chyběl tedy jednotný rámec aktivit ve snoezelenu, včetně vytyčení hlubších cílů přesahujících volnočasové využití klientů. Dnes vnímáme nutnost promyšlenosti naší nabídky ve snoezelenu, tak aby byla jasná, smysluplná a přiměřená. Neodborný přístup může vyústit v chaos, dezorientaci a následně buď pasivitu nebo agresivitu klienta z přehlcení množstvím stimulů (Ackermann, 2012; Filatová, Janků, 2010). Jak upozorňuje Bodečková (2020), důsledkem nahodilé práce ve snoezelenu (byť kvalitně vybaveném), bez hlubšího pochopení jeho podstaty, může vést k nespokojenosti klientů a ústupu od využívání multismyslového prostředí v daném zařízení. Filatová, Janků (2010) podotýkají, že práce ve snoezelenu musí mít svůj smysl, řád a cíl. Ten můžeme chápat jako snahu terapeuta/průvodce „pochopit a pomoci uskutečnit reálné potřeby, preference a přání klienta. (Filatová, Janků, 2010, s. 19)“ Při naplňování stanoveného cíle a s respektem k základním principům snoezelenu však vycházíme z individuálních potřeb klienta, kterým přizpůsobujeme úpravu prostředí, výběr technik, metod a pomůcek a také časový plán a harmonogram pobytu v multismyslovém prostředí (Filatová, Janků, 2010).

V průběhu let došlo také k posunu chápání cílové skupiny, pro kterou je snoezelen určen. Od prvotního zaměření na klienty s mentálním a kombinovaným postižením jsme v dnešní době došli k pochopení tohoto prostředí jako funkčního, smysluplného a přínosného téměř pro kohokoli, intaktní společnost nevyjímaje. Díky proměnlivosti, multifunkčnosti a flexibilitě může přinést pozitivní prožitek nejen osobám se zdravotním postižením, ale komukoli, kdo v danou chvíli potřebuje jiný svět. Jak podotýká Hřčová (2016), prostředí snoezelenu poskytuje podporu v zátěžových životních situacích a je vyhledávaný pro pocit uvolnění a relaxaci v náročných obdobích. Snoezelen tak proniká do domovů, škol, nemocnic a dalších zařízení. A své místo má i mimo zátěžit institucí, kdy stojí zcela samostatně a možnost návštěvy a pobytu má kdokoli, kdo má zájem (Průvodce konceptem Snoezelen; Filatová, Janků 2010; Truschková, 2007).

Po uvolnění v 90. letech 20. století proniká koncept také do našeho prostředí. Zpočátku se ale nesetkává s velkým úspěchem. Podoba místností sice odpovídala zahraniční severní inspiraci, ale scházel informovaný a proškolený personál. Také v našich podmínkách se

tedy potvrdila důležitost lidského přístupu jako determinanty přívětivosti, přístupnosti a bezpečnosti prostředí (Filatová, 2014). O postupný rozvoj a zabudování koncepce snoezelenu se u nás zasloužila dvojice Hana Stachová a Renáta Filatová. Psycholožka Hana Stachová přichází se zkušenostmi ze stáže ve Francii, speciální pedagožka Renáta Filatová přispěla svými zkušenostmi s výrobou pomůcek pro osoby se zdravotním postižením. Vzájemné propojení jejich zkušeností bylo velmi inspirující, a tak v roce 2002 vzniká první modrozelený snoezelen v centru Čtyřlístek v Ostravě. Odlišnost tkvěla nejen v překonání dříve zažité sterilní podoby bílých pokojů, ale rovněž v přístupu k aktivitám v tomto prostředí (Filatová, 2014; Filatová, Janků, 2010). Filatová následně vybudovala v roce 2009 Vzdělávací centrum Snoezelen konceptu v Ostravě, společně s Janků v roce 2011 založila Asociaci konceptu Snoezelen České republiky (ASNOEZ, dnes ISNA – MSE, z.s.) a nadále se podílí na osvětě a vzdělávání odborníků v oblasti multismyslového prostředí a možností jeho využití (Filatová, Janků, 2010; Filatová, 2014). Přestože Truschková (2007) poukazuje na nesporný zájem o koncept snoezelen místností a také obě zakladatelky konceptu v našich podmínkách potvrzují jeho rozšíření nejen ve sféře ústavní péče, ale také v rámci dalších institucí sociálního i školského rezortu, upozorňují Filatová s Janků (2010) na potřebu neustálého prohlubování vzdělání a poznání principu snoezelenu, aby mohl být využíván v celé jeho šíři a komplexnosti. Mimo změnu pojetí snoezelenu v oblasti cílové skupiny, můžeme posun zaznamenat také ve výběru jednotlivých stimulů a míře pozornosti, která je tomuto výběru věnována. Potvrzuje se nám tak již zmíněná potřeba promyšlenosti a připravenosti pobytu ve snoezelenu, Svůj vliv hraje jistě také poznání a pochopení současného světa, který je ve většině svých sfér přesycen podněty. Diferenciace stimulů ve snoezelenu je tedy zcela na místě a má svůj význam (Filatová, 2014).

Snoezelen tak v dnešní době vnímáme jako uměle vytvořené prostředí, které svým záměrným uspořádáním vytváří atmosféru bezpečí a důvěry. Pro naplnění tohoto pojetí je mimo materiální zabezpečení prostoru důležitý i lidský faktor. Tuto skutečnost velmi výstižně znázorňuje tzv. „didaktický trojúhelník“. Zobrazuje souhru tří důležitých determinantů: uspořádaného prostoru, klienta/uživatele a terapeuta/průvodce. Jejich vzájemným synergickým působením vzniká výsledný snoezelen efekt (Filatová, Janků, 2010). Každý vrchol „didaktického trojúhelníku“ má přitom svůj zásadní význam a působení všech tří vrcholů by mělo být optimálně v rovnováze. Janků (2010) upozorňuje, že zásadní roli hraje právě vztah mezi klientem a terapeutem/průvodcem. Díky němu se daří naplňovat stanovené cíle. Úkolem průvodce je nejen navázat vztah a komunikaci s klientem, ale právě na podkladě vztahu a znalosti klienta, jeho preferencí a osobitých komunikačních projevů a signálů určit a optimálně nastavit míru stimulů. Hlídá tedy tzv. aktivační úroveň klienta a důležitý bod zlomu. Při nedostatečné stimulaci klienta nebo naopak při překročení onoho bodu zlomu pozorujeme u klienta nechtěné projevy, a především ho dostáváme do nepříznivé, nepříjemné situace, kdy ztrácí pohodu a pocit bezpečí. Je to tedy průvodce, v jehož ruce leží přístupnost prostředí snoezelenu. Příznaky nepohody mohou být variabilní, objevuje se ospalost, apatie, neklid, rozrušenost, agresivita, zmatenost nebo úzkostné projevy. Při překročení bodu zlomu může klient prožít pocity silného vzrušení a přemíry podnětů, kterým ale nerozumí a nedokáže je v takovém množství zpracovat. Proškolený a uvědomělý průvodce je schopen právě na základě znalosti klienta, jeho autobiografie a na základě vzájemného vztahu rozpoznat blízký se bod zlomu a v danou chvíli omezit množství a charakter stimulů tak, aby se dostaly na optimální úroveň a pro klienta se obnovilo bezpečné prostředí (Yerkes, Dodson, 1980). Výše popsaný význam úrovně stimulace klienta, tedy Yerkes-Dodsonův zákon, zobrazuje následující obrázek.

Obrázek 1: Yerkes-Dodsonův zákon (Yerkes, Dodson, 1980)

2. PRŮVODCE MULTISMYSLOVÝM PROSTŘEDÍM A ZÁSADY PRÁCE VE SNOEZELENU

Je patrné, že průvodce nese velkou odpovědnost za dění ve snoezelenu, naplnění stanovených cílů, ale především za samotného klienta a jeho aktuální prožitek i dlouhodobý rozvoj. Ať už se tedy jedná o průvodce z různých profesí, měl by to být člověk dostatečně kompetentní k dané činnosti. Janků (2010) jako průvodce ve snoezelenu jmenuje především speciální pedagogy, psychoterapeuty, psychology, sociální pracovníky, vychovatele, muzikoterapeuty, ale také rehabilitační pracovníky, fyzioterapeuty, ergoterapeuty. S odhlédnutím od základní profese a vzdělání, by měl průvodce dosahovat jistých osobních vlastností, které jsou de facto základem pro kvalitní plán a průběh pobytu ve snoezelenu. K těmto vlastnostem řadíme empatii, akceptaci klienta, trpělivost, kreativitu, sociální vnímavost a schopnost motivovat (Bodečková, 2020, Ponechalová, 2009). Jak shodně dodávají Janků (2010) a Mertens (2003), důležitá je empatie a poznání individuálních vlastností a schopností klienta, ze kterých při plánování pobytu vycházíme a na které v průběhu pobytu přirozeně reagujeme.

Mimo základní vlastnosti průvodce multismyslovým prostředím, vymezuje Janků (2010, s. 134–135) také zásady práce ve snoezelenu:

- „Terapeut nebo průvodce by měl respektovat intimní, event. osobní prostor klienta.
- Terapeut by neměl na klienta naléhat nebo spěchat, protože se nedá určit délka a čas reakcí klienta.
- Terapie by měla mít svůj řád (začátek, přivítání – průběh – konec, rozloučení).
- Klient by měl terapeuta znát.
- Terapeut by měl znát momentální stav klienta, všimnout si signálů těla.
- Terapeut by měl mít možnost pozorovat, sledovat a aktivovat vytyčené cíle, smysly a vlastnosti klienta. Měl by být schopen využívat různých úhlů pohledu na danou problematiku a přijímat a analyzovat závěry.
- Terapeut by měl sledovat vývoj a reakce klienta za určitý časový úsek. Dobu je nutné přizpůsobit možnostem svým i možnostem klienta (od neomezené po určitou).
- Nehledat stejné a verbální ukazatele úspěšnosti, nečekat jen na výkon klienta, uvědomit si také nonverbální ukazatele pozitivního efektu (mimika, gestikulace, dýchání, atd.).
- Terapeut nesmí hodnotit jen spokojenost a pozitivní reakce klienta, důležitým aspektem jsou i projevy lhostejnosti, inertnosti, pláče, údivu, neschopnosti se přizpůsobit, pomalá a pozvolná adaptace, veškeré negativistické projevy mimické, křik, apod.

- Je nutné respektovat změnu prostředí – brát v úvahu také cestu do místnosti Snoezelen a zpět.
- Individuální přístup – klientovi nemusí všechny podněty vyhovovat – např. příliš silné zvuky, nevhodné osvětlení, směsice podnětů – může nastat chaotické přesycení stimuly.
- Důležité jsou pro vztah terapeuta a klienta také tělesné kontakty, doteky a jejich formy. Hranice neexistují, všichni musí najít to, co je pro ně přirozené, co je již sexuální, co zvládají, atd.“

Mertens (2003) zdůrazňuje ještě tři důležité podmínky pro pobyt ve snoezelenu, které se přímo vztahují ke třem vrcholům didaktického trojúhelníku. Jedná se o příjemné prostředí (tedy zaměření se na dispoziční a materiální zařízení prostoru), otevřenou vnitřní náladu průvodce (kdy klademe důraz na jeho vyrovnanost a vnitřní klid) a bezděčný záměr či bezděčnou pozornost klienta, který je připraven vnímat poskytnuté podněty a stimulaci.

Důslednost přípravy na pobyt ve snoezelenu by měla být samozřejmostí, ať už se bude jednat o terapeuticky zaměřenou hodinu, relaxační chvíli nebo edukační jednotku (podrobněji viz níže). Vycházíme nejen z vybavenosti a reálných možností konkrétního prostředí snoezelen, ale především z autobiografie klienta. Jak podotýká Bodečková (2020), je přístup a dobrá znalost klienta podstatnější, než drahé a moderní vybavení místnosti. Využíváme tak informaci od rodičů, blízkých osob, dalších odborníků z rehabilitačního týmu a v neposlední řadě také od samotného klienta (Fowler 2008). Cíli a plánu pobytu přizpůsobujeme i rozhodnutí o množství klientů. Možná je individuální i skupinová práce, ovšem nedoporučuje se pracovat se skupinou početnější pěti klientů. Filatová (2014) doporučuje délku pobytu 30-45 minut, ale připouští, že důležitější než přesná délka pobytu, je jeho pravidelnost.

Jak již bylo výše uvedeno, je multismyslové prostředí často spojováno s uměle vytvořeným prostorem kouzelné místnosti. Přitom se jedná především o smyslový zážitek, ke kterému může dojít také v přirozeném prostředí. Přirozené prostředí však bývá v souvislosti s myšlenkou snoezelenu opomíjeno, kdy si pobyt v lese, na louce či u moře s daným konceptem nespojíme. Důležité je také poznání, že pro někoho může být zpracování množství stimulů v přirozeném prostředí náročné a takový zážitek je tedy vnímán jako příliš intenzivní, zatěžující a vyčerpávající. V tomto ohledu se pak nabízí využití speciálně uspořádaného a plánovaného prostoru, ve kterém je možné množství a intenzitu podnětů řídit (Hulsegge, Verheul, 1987). Právě klient má v tomto prostředí možnost ovlivnit a řídit, co se bude dít. Dostává tedy příležitost, která se mu v běžných podmínkách tolik nenabízí (Filatová, 2014; Fowler, 2008).

Přestože si v průběhu pobytu klient vybírá a řídí jednotlivé stimuly nebo jsou průvodcem upravovány na základě empatického vcítění, vstoupit bychom měli vždy do předem připraveného prostředí, včetně nachystaných pomůcek. Vstup do snoezelenu, stejně jako ukončení pobytu je specifický užitím rituálu (písníčka, pozdrav, gesto, často zazvonení koshi zvonečku nebo trianglu). Zejména pro klienty vyžadující režim a řád se jedná o důležité momenty, signály o změně. Průběh pobytu je pak podřízen cíli, zvolenému tématu a aktuální náladě a rozpoložení klienta/klientů, přičemž by se měla prostrídat část aktivní a část relaxační. Pro průvodce následně důležitá evaluace. Zpětnou vazbu zjišťujeme od klientů, pokud jsou schopni popsat nám své prožitky a pocity. Často vycházíme také ze zúčastněného pozorování a informací od ko-průvodce, pokud je na lekci přítomen. Pokud chceme dojít k naplnění dlouhodobých cílů, je nezbytné vést si záznamy z pobytů ve snoezelenu a dokumentaci každého klienta (Janků, 2010; Fajmanová, Chovancová, 2008; Filatová, Janků 2010).

3. VYBAVENÍ SNOEZELENU

Vybavení snoezelenu, byť základní, mělo by poskytovat možnost vytvořit multismyslovou nabídku, široké a regulovatelné spektrum smyslových podnětů, přinášející nové zkušenosti, poznání, radost a relaxaci (Filatová, 2014; Fowler, 2008).

Na trhu je nepřeberné množství pomůcek speciálně vytvořených do multismyslového prostředí. Tyto pomůcky pomáhají rozvoji představitosti, usnadňují vnímání a také osvojování nových zkušeností a informací. Při volbě pomůcek dbáme nejen na cíl a téma pobytu, ale také eliminujeme riziko přesytnosti klienta a aktivně bráníme překročení bodu zlomu (Filatová, Janků, 2010). Za základní vybavení snoezelenu je považována vodní postel, dostatek relaxačních zón zajištěných sedacími vaky, polštářky, houpací sítě apod. Dále můžeme zmínit trampolínu, vodní válec, optická vlákna, zrcadla, lávové lampy, deky. Zapomenout bychom při vytváření multismyslového prostředí neměli na projektor, kvalitní audiotechniku a jednoduché nástroje (sadu Orfeova instrumentáře, případně kompletní muzikoterapeutickou sadu). Čichové stimuly zajišťujeme prostřednictvím aromalamp, difuzérů, svíček a vonných esencí, koření a olejů. Somatickou a hmatovou stimulaci poskytnou nejružnější masážní předměty, žínky, ponožky, kartáčky, hmatové váčky, taktálně-haptické stěny apod. Využití jednotlivých pomůcek není striktní a řídí se potřebami klientů a fantazií a kreativitou všech účastníků pobytu ve snoezelenu (Müller, 2014; Fajmanová, Chovancová, 2008; Opatřilová, 2005).

Verheul a Mertens (in Janků, 2010, s. 141) popsali základní prostředí snoezelenu, které můžeme operativně a flexibilně měnit podle aktuální situace, klientů, cíle a tématu pobytu. Měli bychom dodržet základní pravidla, kdy místnost:

- „musí mít odpovídající teplotu (22–24 °C);
- musí být dobře větratelná a příjemně voňavá;
- musí být správně osvětlená;
- musí být vybavena pohodlnými sedačkami, lehátky, polštáři, pohodlnými dekami;
- musí mít dostatek místa pro ty, kteří se chtějí stranit okolí a vytvořit si osobní prostor samostatně;
- musí mít dostatek hudební techniky a zvukového materiálu (s možností přiměřeného ovládní hudby).“

V praxi se můžeme setkat se snoezelenu rozličných podob, rozlohy a vybavenosti. Jako základní bývá doporučována rozloha 25 m². Do takto prostorné místnosti jsme schopni instalovat základní vybavení a pracovat zde se skupinou pěti klientů, aniž by prostor působil stísněně. Abychom dosáhli kvalitního prožitku, je důležité izolovat snoezelen od vnějších rušivých vlivů. Při plánování tohoto multismyslového prostředí tedy pečlivě rozmyšlíme umístění v rámci budovy. Optimálně bychom se měli vyhnout blízkosti výtahu, jídelny a kuchyně a také frekventované chodby a rušné ulice. Důležitá je také možnost variabilní obměny, abychom vždy vytvořili prostředí bezpečné pro konkrétního klienta. Cíleně tak schováme pomůcky a vybavení, které by v klientovi vyvolávalo úzkost a nelibé pocity. Zajišťujeme také dobrou větratelnost místnosti (jako vhodnější se nám jeví zachování oken, která lze snadno zatěmit, namísto klimatizace) a schopnost údržby (využíváme omyvatelnou podlahovou krytinu nebo koberec s nízkým vlasem). Při výběru vybavení a pomůcek dbáme na bezpečnost. Z tohoto pohledu se jeví jako výhodné pořízení některých pomůcek od autorizovaného výrobce. Máme na mysli zejména vodní postel, vodní válec či optická vlákna. Doporučováno je také zabudování telefonu, abychom v případě potřeby měli možnost rychle přivolat pomoc (Müller, 2014; Fajmanová, Chovancová, 2008; Filatová, 2014; Janků, 2010).

Nezanedbatelným aspektem je také barevné ladění, které ovlivňuje celkovou atmosféru místnosti, dotváří je a má významný vliv na naladění klienta. Výhodné je z tohoto pohledu neutrální základní ladění prostoru, abychom právě detaily a zvoleným osvětlením mohli barevné ladění operativně měnit v závislosti na klientovi, cíli, tématu. V praxi se také můžeme setkat s několika typy multismyslových prostředí, které již základním uspořádáním i barevným laděním predikují vhodnost daného typu pro určitou skupinu klientů (Filatová, 2014). Ponechalová (2009) řadí mezi základní typy snoezelen místností bílou, tmavou a měkkou (hravou). Pagliano (in Janků 2010) pak v rámci širšího zaměření vymezuje dvanáct druhů multismyslových prostředí: bílý pokoj (nejběžnější, s velkým potenciálem pro variabilní obměnu), šedý pokoj (vhodný k utlumení přemíry stimulů, vhodný pro klienty s poruchami pozornosti; skýtá prostor pro snížení hyperaktivity a nácvik cílené pozornosti), tmavý pokoj (s tmavými stěnami, stropem i podlahou; slouží převážně k vizuální stimulaci), zvukový pokoj (zvukotěsný, obložený dřevem a vybavený hudebními nástroji a vibračními pomůckami; slouží převážně k auditivní stimulaci), interaktivní pokoj (poskytuje dostatek příležitostí k ovlivnění dění kolem sebe pomocí interaktivních spínačů; podporuje rozvoj kognitivních schopností a kreativity), měkký hravý pokoj (vypolstrovaný, eliminující riziko úrazu, vybaven polštáři a měkkými pomůckami; rozvíjí hru a kreativitu), proměnlivý pokoj (velká variabilita, která umožňuje neustálou stimulaci klienta), vodní prostředí (využívá bazénu; vhodné pro rozvoj propriorecepce, pohybu, uvědomění si vlastního těla), přenosné prostředí (využívá se u klientů upoutaných na lůžko, kdy s mobilním snoezelenu přijdeme přímo za klientem), virtuální prostředí (multismyslové prostředí je vytvořeno díky počítačové technice; jeho využití není prozatím podrobně probádané), inkluzivní prostředí (běžné prostředí zahrady, hřiště, které je obohaceno o vybrané pomůcky), sociální prostředí (vhodné pro rodiče a děti s postižením, vytváří podmínky pro komunikaci, sebezpoznání a projev emocí).

4. MOŽNOST VYUŽITÍ PROSTŘEDÍ SNOEZELENU

Jak již bylo zmíněno, koncept snoezelenu vznikl původně s cílem relaxace a uvolnění klientů a vytvoření vhodné příležitosti ke komunikaci. V průběhu let se v rámci rozvoje konceptu možnosti jeho využití rozšířili a v dnešních dnech můžeme hovořit o třech možnostech nebo směrech využití multismyslového prostředí. Jeho volba pak odvisí od klientely, stanoveného cíle a kompetencí a kvalifikace průvodce (Filatová, Janků, 2010; Ponechalová, 2009). Původní záměr využít snoezelen pro uvolnění a relaxaci přetrvával a dodnes je nabízen jako prostor pro volnočasovou aktivitu. V tomto duchu je využíván nejen klientelou s těžkým kombinovaným postižením, ale de facto všemi, včetně rodin intaktních, které hledají vhodný prostor pro relaxaci a odpočinek. Důraz je kladen na volnost, dostatek prostoru a času. Průvodce v tomto případě pouze seznamuje s prostředím a možnostmi snoezelenu, ale dále do průběhu pobytu nezasahuje. Cílem je zklidnění, vytvoření příjemné atmosféry a prožití libých pocitů (Filatová, Janků 2010; Opatřilová, 2005; Ponechalová, 2009). Další možností je využít prostředí snoezelenu jako podpůrné edukační metody. Tuto možnost můžeme zaznamenat v řadě speciálních škol, ale i pobytových sociálních služeb. Svůj význam měla jistě i v běžných školách, zejména se vzrůstajícím inkluzivním trendem. Cíleně připravené multismyslové prostředí podporuje budování vztahů mezi žáky vzájemně a mezi žáky a pedagogy. Filatová, Janků (2010) vidí jako reálné cíle využití snoezelenu v edukačním duchu zejména v rozvoji komunikace, motoriky, vnímání, regulaci chování a rozvoj seberealizace. Žáci mají jedinečnou možnost k bezpečnému projevení s velkou mírou pochopení a přijetí od okolí. Při pravidelných pobytech ve snoezelenu dochází také k uvolnění a snížení napětí. Prostřednictvím snoezelenu se s žáky můžeme

přenést do různých prostředí a světů, imaginárních i na realitě založených. A v nich pak nabídnout cennou zkušenost, komplexním multismyslovým prožitkem podpořit předávané informace. Cíleně tak využíváme pozitivního efektu zásad názornosti, komplexnosti a individuálního přístupu. Z nepřeberného množství témat vhodných pro realizaci v rámci snoezelenu jmenujme les, život v trávě, roční období, podmořský svět, barvy duhy, africké rytmy, život v džungli, meditační tibetská hudba apod. Třetí, ale jistě nezanedbatelnou možností, jak multismyslové prostředí využít je pojetí snoezelenu, jako prostředí vhodného pro terapeutickou činnost. Zde, stejně jako v případě podpůrné edukační metody, je kladen důraz na kompetence a kvalifikaci průvodce. Mimo proškolení přímo v oblasti snoezelenu je důležité vzdělání také v daném terapeutickém konceptu, který chceme případně ve snoezelenu aplikovat. O využití multismyslového prostředí pro terapeutickou činnost můžeme mluvit jedině tehdy, pokud sledujeme předem stanovené terapeutické cíle, pozitivní terapeutický efekt a posun v dalším vývoji klienta. V průběhu terapie tak dochází ke změnám v prožívání a chování klienta. Vycházíme zde z komplexní diagnostiky, podrobné znalosti klienta a vedeme si podrobné záznamy, vyhodnocení a evaluaci terapeutické činnosti (Filatová, 2014). Vítané je také prolínání s dalšími terapeutickými koncepty, za všechny uvedme muzikoterapii, dramaterapii, biblioterapii, aromaterapii, arteterapii, ergoterapii či animoterapii, bazální stimulaci, Vogelův koncept prenatálních místností nebo míčkování (Filatová, Janků, 2010).

5. ZÁVĚR

Jak je patrné, multismyslové prostředí snoezelen místností je místem, které je už ve své podstatě tvořeno na základě dobré znalosti klienta a apriori vychází vstříc jeho potřebám a specifikům. Je proto přirozené, že právě v tomto prostředí vytváříme atmosféru bezpečnosti, přijetí, akceptace a pohody a nabízíme prostor maximálně přístupný klientovi ve všech ohledech jeho potřeb a vnímání. Právě tato přístupnost může být důvodem, proč v daném prostředí dosahujeme pozitivního snoezelen efektu a dáváme tak příležitost k naplnění edukačních či terapeutických cílů. Věříme, že snoezelen prostředí má svá opodstatnění a široké uplatnění v dnešních hektických a náročných dnech.

Zdroje

1. ACKERMANN, K. E. Snoezelen – podpora nebo požadavek? [online]. [cit. 2020-06-10]. Dostupné z: <https://3lobit.cz/snoezelen-podpora-nebo-pozadavek/>
2. BODEČKOVÁ, D. Snoezelen jako terapeutická metoda. Olomouc, 2020. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Pedagogická fakulta. Ústav speciálněpedagogických studií.
3. CLELAND, C. C., & CLARK, C. M. Sensory deprivation and aberrant behavior among idiots. *American Journal of Mental Deficiency*. 1966, 71(2), 213–225.
4. FAJMONOVÁ, J., & CHOVANCOVÁ, M. Snoezelen: možnosti využití snoezelenu při práci s žáky v základní škole speciální. 1. vydání. Praha: IPPP – Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2008. ISBN 978-80-86856-39-1.
5. FILATOVÁ, R. Snoezelen-MSE. 1. vydání. Frýdek-Místek: Kleinwächter Josef, 2014. 160 s. ISBN 978-80-905419-3-1.
6. FILATOVA, R., JANKŮ, K. Snoezelen. 1. vydání. Frýdek-Místek: Kleinwächter Josef, 2010. ISBN 978-80-260-0115-7.
7. FOWLER, S. Multisensory Rooms and Environments: Controlled Sensory Experiences for People with Profound and Multiple Disabilities. London: Jessica Kingsley, 2008. ISBN 9781843104629.
8. HRČOVÁ, J. Snoezelen u intaktní populace. [online]. [cit. 2020-05-20]. Dostupné z: <https://3lobit.cz/snoezelen-u-intaktni-populace/>
9. HULSEGG, J., VERHEUL, A. Snoezelen: Another World: A practical book of sensory experience environments for the mentally handicapped. London: Rompa, 1987. ISBN 9780951282106.
10. JANKŮ, K. Využívání metody Snoezelen u osob s mentálním postižením. Ostrava: Ostravská univerzita, 2010. ISBN 978-80-7368-915-5.
11. KOK, W., PETER, J., & CHOUFOR, J. Snoezelen. Amsterdam: Bernardus Expertisecentrum/Fontis, 2000.
12. MERTENS, K. Snoezelen-eine Einführung in die Praxis. Dortmund: Verlag mo-dernes Lernen, 2003. ISBN 3-8080-0518-1.
13. MÜLLER, O. Terapie ve speciální pedagogice. Praha: Grada, 2014. ISBN 9788024789910.
14. OPATŘILOVÁ, D. Metody práce u jedinců s těžkým postižením a více vadami. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3819-5.
15. PONECHALOVÁ, D. Snoezelen: úvod do tematiky. Bratislava: 3lobit, 2009.
16. Průvodce konceptem Snoezelen-MSE [online]. [cit. 2020-05-15]. Dostupné z: http://www.snoezelen-mse.cz/wp-content/uploads/2017/05/Pruvodce_ISNA.pdf
17. TRUSCHKOVÁ, P. Snoezelen jako terapie nových možností. *Speciální pedagogika*. 2007, 17, 88–93.
18. YERKES, R. M., & DODSON, J. D. The relation of strength of stimulus to rapidity of habitformation. *Journal of comparative neurology and psychology*. 1980, 18(5), 459-482.